

SIMON SZABOLCS

Egy „nyelvháború” fordulatai

ZALABAI ZSIGMOND: MIT ÉR A NYELVÜNK, HA MAGYAR?

(Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 1995.)

„...megállapították, hogy Attila név nincsen. Ez nagyon megdöbbenett, úgy éreztem, hogy a létezésemet vonták kétségbe.” (József Attila)

Aki nevet ad, az alkot, teremt. Elismeri annak létezését, amit megnevez. Személyekkel kapcsolatban, ha másvalakit ráadásul úgy nevez meg az ember, ahogy azt az illető szeretné, valószínűleg még szereti is. Szomorú, ha ennek ellenkezője történik. Ahogy arról például József Attila mottóul választott sorai tanúskodnak: akit a nevében megcsúfolnak, nevétől megfosztanak, annak a személyisége ellen támadnak. Sőt, szélsőséges esetben (lehet ennél rosszabb?) egészen a totális megsemmisítésig vezethet az út.

Mindez azonban nemcsak egyének vonatkozásában érvényes, hanem közösségek, népek, sőt egész nemzetek sorsával kapcsolatban is, gondoljunk csak a csángómagyarok példájára.

„Az 1990. október 25-én elfogadott szlovákiai nyelvtörvény számunkra, nemzetiségi magyarok számára nem törvényességet, hanem nyelvtörvénytelenséget szül. [...]: elindítója lett két újabb »nyelvháború«-nak, illetve a személynevek magyar anyakönyvezési lehetősége és használata körül kirobbant »névháború«-nak” – olvashatjuk Zalabai Zsigmond könyvének fűlszövegében. A kötetet maga az összeállító „nemzetiségébresztő” gyűjteménynek nevez – tegyük hozzá: joggal, hiszen arról szól, hogyan vonta kétségbe Szlovákiában a 20. század végén a hatalom a többségében magyarlakta helységek történelmi megnevezésének jogát, illetve a magyar nevű személyek saját nevük használatához való jogát.

Az alábbi írásnak az oka a könyv közelgő első „születésnapja” is lehetne, ennél fontosabb azonban az a másik ok, hogy a közelmúltban újabb nyelvtörvény váltotta fel a régit.

Közismerten több nemzetközi dokumentum is védi a kisebbségek nyelvét, ahogy például a Regionális vagy kisebbségi nyelvek Európai Chartája: „Valamely regionális vagy kisebbségi nyelv magánéleti és közéleti használatának joga az Egyesült Nemzeteknek a Polgári és Politikai Jogokról szóló Nemzetközi Egyezségokmányában foglalt elveknek megfelelően és az Európa Tanácsnak az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Egyezménye szellemében elidegeníthetetlen jog.” (Igaz, a Szlovák Köztársaság ez idáig – sajnálatos módon – nem írta alá ezt a dokumentumot.) Az újabb nyelvtörvény mindezek ellenére diszkriminatív jellegű; emiatt a korábban elfogadotthoz hasonlóan szintén nagy vihart kavart, noha történelmi tapasztalatuk is van arról, hogy egy elhibázott nyelvtörvény milyen bajokat okozhat.

A magyarságot sokszor „kaszabolták” már a történelem során, ennek ellenére nyelvével együtt fennmaradt. Bízást hihetjük, az új nyelvtörvény sem fogja elhallgattatni. Nem áll szándékomban azonban közvetlenül az új nyelvtörvény várható kihatásáról szólni az alábbiakban, hanem a címben jelölt könyvvel kapcsolatos gondolataimat szeretném megosztani a tisztelt olvasóval.

Ez a dokumentumgyűjtemény 1990. március 5-től, a szlovák kormány komáromi ülésétől kezdve 1993. december 31-ig követi nyomon a „táblaháború” és „névháború” eseménytörténetét, a vele összefüggő sokféle témakört. Két nagyobb része a „táblaháború”, ill. a „névháború” lefolyását taglalja.

A „táblaháború” eseményeit nagyjából a következőképpen összegezhetnénk: A rendszerváltás után a helységek, elsősorban a többségében magyar anyanyelvűek egy csoportja demokratikus népszavazás alapján kérvényezte eredeti, ősi nevének visszaállítását. Visszas helyzet állott elő azonban azzal, hogy jóllehet a népszavazás a községekről szóló törvény értelmében teljesen jogszerű volt, a kormány a nyelvtörténet alapján mégis visszautasította több község kérelmét is. Az érintett községek azonban nem törődtek bele e döntésbe. Jól érzékelteti ezt például Batta Attilának, Párkány alpolgármesterének az esetről alkotott véleménye: „A kormány [...] döntése elfogadhatatlan az önkormányzat számára. Sem a terminológiai bizottság, sem a kormány nem tudta a névváltoztatás indoklását egyetlen pontban sem megtámadni. A népszavazás hitelessége sem volt kétségbevonható. Nemcsak rossz döntést hozott a kormány, hanem elfogadhatatlant és nevetséges indoklást fűzött hozzá” (65).

A hatalom, a Szlovák Köztársaság Belügyminisztériumának terminológiai bizottsága a magyarlakta községek régi nevének visszaállítását a legképtelenebb okoknál fogva nem javasolta, sőt egyhangúlag a névváltoztatás ellen szavazott, hangsúlyozva, szigorúan szakmai szempontból (a nemzeti,

nemzetiségi, politikai szempontokat mellőzve) fogja megítélni a napirendre kerülő kérdéseket. Érvei közül lássuk például a következőket: „a Gúta, Köbőkút helységnevek eleve ellentétben állnak a szlovák nyelv szabályaival. Stúrovo esetében a városnév pedig annyira a köztudatba került országos és nemzetközi szinten is, annyira gyökeret vert a közhasználatban, hogy megváltoztatása – a városi népszavazás eredménye ellenére is – negatív következményekkel járna (62–63); a várost jelenleg a világban Štúrovo név alatt jobban ismerik, így célszerűbb ennek használata. (A könyvben ellenvéleményként ezzel kapcsolatban az olvasható, hogy a párkányi papírgyár exportált termékeire nem írták rá a város nevét). A bizottság olyan véleményt is megfogalmazott, hogy „a Parkán név visszaállítása a török igát juttatná eszünkbe! A névváltoztatás destabilizálná Szlovákia belpolitikai helyzetét! Figyelembe kell venni, hogy Magyarországon a szlovákiai helységneveket is magyarul írják (61)”.

Természetesen nem maradtak megválaszolatlanul e furcsa vélemények. Egyebek között nagy élvezettel olvashatjuk a kötetben szereplő, Gúta város történelmi nevének megtartása mellett nyelvészeti szempontból érvelő Lanstyák István tollából fogant cikket (Név és erőszak, 34–37). A józan érvelések azonban nem hatottak; hasonlóan a népszavazás döntését sem tartották tiszteletben. Hiábavalónak tűnt a négy magyar politikai párt egységes fellépése is: „Szlovákia jogrendjében [...] módosítsa azokat a törvényeket és jogi normákat (nyelvtörvényt, anyakönyvi törvényt), amelyek nincsenek összhangban az Európa Tanács ajánlásaival, ill. nincsenek összhangban az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény-nyel” (259).

A kétnyelvű helységnevtáblák kihelyezését illetően, a szlovák nacionalista körök által manipulált tömegek szilárdan kitartottak a meggyőződésük mellett, miszerint a kétnyelvű táblák kihelyezése megengedhetetlen, beláthatatlan következményekkel járhat.

Érdekes felidézni az érsekújvári esetet. Eva Garajová, a Matica Slovenská helyi szervezetének elnöke az újvári magyar nyelvű utcanévtáblák elhelyezésének javaslatán megbotránkozott („főleg, hogy a képviselő úr a keresztény szellemiségre hivatkozva lépett elő a javaslattal”) (72). Hogy az újváriak javaslata mennyire valós igényeken alapult, jól mutatja az a szintén a kötetben található adat, hogy „egy felmérés alapján a dél-szlovákiai lakosság 75 százaléka hajlik arra a véleményre, hogy a településeket mindkét nyelven jelöljék meg, ezen belül azonban a magyar nemzetiség három ötöde tartja kívánatosnak, hogy a szlovák megnevezés mellett a település történelmi, tehát 1945 előtti nevet is használhassa” (174).

A nacionalista szemlélettel homlokegyenest ellentétes a szlovákiai Helsinki Polgári Egyesülésé. A könyvből kiderül, hogy e szervezet elismeri a

kisebbségi jogokat, sőt, egyetért a komáromi nagygyűlés törekvéseivel is (154).

Alig több, mint két esztendeje történt Marcelháza be- és kivezető közutainak lezáratása. Az eseménnyel kapcsolatos cikkek mély érzelemtől fűtötteen hűen tükrözi a szülőföldhöz, az ősiséghez való ragaszkodást.

A könyv második része a „névháború”-val foglalkozik. Ennek előzményeihez hozzátartozik, hogy az addig érvényes, 1949-ből származó törvény s az ezt szabályozó, 1977-ben hozott rendelet olyan gyakorlatot konzervált, amely nem felelt meg a kor igényeinek. Ezen a gyakorlaton kellett változtatni. Az új törvény megszületése azonban itt is egy hosszú és gyötrelmes folyamat eredménye volt. Bauer Edit így emlékezik vissza a kötet egyik cikkében: „Sok-sok órányi tárgyalás, személyes beszélgetés, lobbizás eredménye, hogy megszületett az a törvény, amely azt teszi lehetővé, hogy úgy írhasam a nevem, ahogy azt anyanyelvemen használom. [...] S közben talán valami más is történt. A szlovák politikai színtér egyik jeles képviselője így vonta le a törvény tárgyalásának konzekvenciáját: „Az ilyen helyzetekben politikailag mi is érettebbé válunk” (Egy lépéssel közelebb Európához..., 313).

Ahogy olvashatjuk, a „névháború”-ban igazából a Moravčík-kormány fellépésével állt be jelentős fordulat – azzal, hogy kisebbségbarát lépésekre szánta el magát. Az akkori kormány törvénytervezetében olyan paragrafus szerepelt, amely lehetővé tette a nem szlovák nyelvű szlovák állampolgárok-nak, hogy nevüket az -ová végződés nélkül anyakönyvezzék. Elfogadták továbbá azt a módosítást is, amely engedélyezi a keresztnévnek illetéktelen átírását. Ám, hogy a kérdésben a vélemények merőben különböztek, jól szemlélteti a következő részlet: „A DSZM és az SZNP képviselői bejelentették, hogy nem értenek egyet az ilyen, szerintük szlovák érdekeket sértő törvénnyel, ezért ötperces távolmaradással fejezték ki tiltakozásukat. Nem osztotta véleményüket Ivan Simko miniszterelnök-helyettes, a kormánytervezet előkészítője. Kijelentette, ez a törvény nem korlátozza a szlovák nyelv használatát, mint azt az ellenzék állítja. Lehetővé teszi viszont az Európa Tanács ajánlásainak teljesítését, valamint az anyakönyvi hivatalok munkájának hatékonyabbá tételét” (312).

A második rész mindjárt az első két írással; két Gyula – Hodossy és Bodnár Gyula – hangulatos írásával nyújt igazi csemegét. A továbbiak közül számomra Ján Hájek és Mezözlaki Tibor kisesszéje (A nyelvet nem lehet megerőszakolni..., 302–303) az egyik legérdekesebb. Az utóbbi szerző a cikkben arról ír, hogy bizonyos vélemények szerint a magyar kisebbség képviselői állítólag a szlovák nyelvet akarják megerőszakolni: „Az egyenlőség, a kisebbség, a nemzetiség jogán illet kérni (névhasználati törvényt – S. Sz.) annyit jelent egyesek értelmezése szerint, hogy meg akarjuk erőszakolni a szlovák nyelvet. Bár Slobodník úr nem mondta ki, de a magyar nyelvet meg

lehet erőszakolni. Vagy talán nem ezt jelenti, ha például Szabó János felesége, született Tóth Erzsébet nevét így kell anyakönyvezni: Alzbeta Szabová, de még inkább így: Alzbeta Sabová? Tovább fűzve a gondolatot, a szlovák rádió és tévé nyugodtan megerőszakolja más nemzetek nyelvét is. Így lesz Margaret Thatcherből Tatcherová, Catherine Lalumiere-ből Lalumierová, Elizabeth Taylorból Taylorová” (303).

A nyelvi „erőszakolásra” további példákat hoz fel a Národná obroda újságírója, a fent említett Ján Hájek (303–305). Szellemes eszmefuttatásának végkicsengése az, hogy „a vezeté- és keresztnév írásának módját viselőik személyi jogának kell tekinteni” (305). Rámutat, mennyire következtetlenségül használják az -ová végződést például maguk a szlovák tévé riporterei is az idegen nevekben.

Kiss Gy. Csaba, a Nemzeti kisebbségek Közép-Európában (Irodalmi Szemle, 35/3:260) című tanulmányában úgy vélekedik, hogy „a nacionalizmus korában – amely nálunk nemcsak a XIX. századot jellemezte, hanem a XX. századot is – nem volt olyan népe térségünknek, amelyiknek ne lett volna alkalma bizonyítani toleranciáját a kisebbségekkel vagy a szomszédokkal szemben, de rendszerint a diszkrimináció lehetőségével élt, ha hatalmi pozícióba került”.

E gondolatok igazsága sajnos érvényes a kisebbségi sorsba kényszerült szlovákiai magyarság esetében is. A Szlovák Nemzeti Tanács például azt is tolerálta, hogy beavatkoznak a szlovákiai magyarok szabadságjogaiba, és megsértik a nemzetközi előírásokat.

Ezzel kapcsolatban említést érdemel az a körülmény, hogy egyéb dokumentumok mellett például a bécsi utótálálkozón elfogadott egyértelműen arra kötelezi a kormányokat, hogy védjék a nemzeti kisebbségeket. Megdöbbentő a tény, hogy a szlovák parlament képviselői nem akarták tudatosítani, hogy az identitásnak az egyik legelemibb kifejezője éppen a keresztnév.

Zalabai Zsigmond szép könyve sokszínűen, árnyaltan mutatja be az események lefolyását. Értékes, filológusi pontosságú irodalomjegyzékkel egészíti ki a „táblaháború” egyes epizódjait (1. pl. a Gúta-, Marcelháza-, Párkány-, Köbölkút-ügyről szóló fejezeteket). Hasznos fejezetként szolgálhat bárki számára a kötet függelékében található kis törvénytár is.

Az elmondottakból is kitűnik, hogy nagyon fontos munkát vehetünk a kezünkbe. Külön értékét képezi a könyvnek azoknak az írásoknak a bibliográfiája, amelyek a kötetbe ugyan nem kerül(het)tek be, melyeknek említése nélkül azonban a témakör tárgyalása nem lenne teljes.

Az értékes kiadvány utószavában ez olvasható: „A táblatörvény és a névtörvény [...] olyan elemi erejű, megsokszorozódottan szűnni nem akaró »hangosan gondolkodás«-t váltott ki, amely (eltekintve talán az emlékezetes

1965-ös csallóközi árvíz közírói átélésétől) szinte egyedülálló az 1948 utáni szlovákiai magyar publicisztika történetében” (346).

A „táblaháború” és a „névháború” fordulatainak, eseményeinek bemutatása tehát nemcsak mint kordokumentum fontos, hanem tanulságul szolgálhat megvívandó harcainkhoz is. Óhatatlanul fölmerül az emberben, hogy e már lezajlott harcok és az oktatásügyben dúló régi-új „háború” között vannak bizonyos párhuzamok; gondoljunk csak az indokolatlan leváltásokra. Szomorú tények ezek: ahogyan hiába döntött meggyőző többséggel egy-egy helység lakossága a történelmi megnevezés mellett, az eredményről a végső szót a szlovák kormány mondta ki, hasonlóképpen az „iskolaháborúban” sem az számít, hogy a magyar szülők nemegyszer kinyilvánították már: nem igénylik az alternatív oktatást.

A mások jogainak megtiprására irányuló törekvések, mint tapasztalhatjuk, újból fel-felparázslanak. Bár a „táblaháború” és a „névháború” sikerrel végződött, ma sem lehetünk maradéktalanul elégedettek.

Az új nyelvtörvénnyel új helyzet állott elő, melyben a kisebbségi nyelvhasználat kérdése még mindig nyitott. A megoldások keresésekor jó lenne, ha figyelembe vennék, hogy „a sokat szorgalmazott és a korral együtt járó multikulturalitás nem temeti el a megtartó hagyományokat. [...] Többszemélyes területeken csakis az adott nyelvek törvényei szerinti párhuzamos névadás, egymás névszokásainak kölcsönös tiszteletben tartása” (Balázs Géza: *Harc a nevekkal, Édes Anyanyelvünk*, 17/5:7) lehet a megoldás. Bármilyen erőszakos beavatkozást a nemzetiségek életébe el kell ítélni, mert azok antidemokratikusak, és semmit nem oldanak meg. Csupán új igazságtalanságokkal tetézik a régieket. Végezetül, ha napjainkban József Attilával valljuk is azt, hogy „a nemzetiségi nem pusztán osztályozás, de örömkeltő és bajhozó valóság...” mégis hinnünk kell abban, hogy a tudatos és a toleráns nyelvpolitika békességet hoz régióknak is.